

ČIBEJEVO POJMOVANJE BISTVA LITERATURE IN POSTMODERNA DOBA

(Ob stoletnici rojstva dr. Franja Čibeja, 1901–1929)¹

Zgodovina literarne vede na Slovenskem še ni ocenila literarnoteoretičnih razmišljanj dr. Franja Čibeja, niti njegove glavne razprave *Funkcije pesništva* (Čibej 1926),² v kateri predstavi svoje netradicionalno pojmovanje bistva literature³ in opozori, da se čas »estetik« kot filozofij umetnosti bolj ali manj izteka, ker se je »pojavnala umetnostna veda, ki noče biti estetika, in skuša izkazati, da za umetnine ni bistvena lepota, kot smo do zdaj mislili«, temveč imajo več funkcij, ki »sicer niso med seboj ločljive – kakor bomo videli, so vse med sabo zvezane in gredo celo na en osnovni vir nazaj – a kljub temu se dajo ločiti« (Čibej 1926: 587–588).

Pri svojih trditvah se sklicuje na teoretike obče umetnostne vede in poudari, da so Max Dessoir, Emil Utitz in še nekateri »skušali utemeljiti umetnostno vedo v nasprotju z estetiko«,⁴ ter doda, da če »se svet estetičnega ne krije z umetnostjo«, to še »nikakor ne opravičuje ločitve med njima in trditve, da v umetnini ni lepote«, saj je v njej udeležena kot »funkcija lepote«, ki se »vrši na najrazličnejše načine« (Čibej 1926: 593–4).

Odmeva na ta Čibejev članek skoraj ni bilo; nanj je 1928 opozorila le Alma Sodnik v eni od opomb v svoji knjigi *Zgodovinski razvoj estetskih problemov*, ko je Čibeja uvrstila med umetnostne teoretike, tako kot Dessoirja, Utitza, Hermana Nohla in še nekatere (Sodnik 1928: 330–334).

Čez več kot pol stoletja je v spisu *Umetnost in estetsko v postmoderni dobi* Janko Kos opozoril, da je Sodnikova uvrstila omenjene teoretike »v zgodovino estetike, kot da ji v ničemer ne nasprotujejo, čeprav sta Dessoir in Utitz že na začetku 20. stoletja razglašala, da se »estetika«, kakor se je imenovala filozofija umetnosti od romantike dalje, bliža koncu. Ker pa je estetika v resnici posebna veda o lepem sploh, le v manjšem delu zadeva umetnost, na kar da je že leta 1925 v svoji *Estetiki* opozoril France Veber, ki pa je prav tako uvrstil umetnost v področje estetike (Kos 1991:155–156, 414–415).⁵

¹ Dr. Franjo Čibej (Gorica, 21. 6. 1901–Ljubljana, 15. 5. 1929) je po gimnaziji v Gradcu in Ljubljani 1920–1924 študiral filozofijo pri Francetu Vebru, pedagogiko pri Karlu Ozvaldu in 1925 sociologijo pri Aloisu Fischerju v Münchnu; 1925 je doktoriral (*Predmetno-psihološka analiza socialnih form*) pri Vebru; 1927–1929 je učil na ljubljanskem učiteljskišču. Prošnji za Turnerjevo štipendijo je priložil 30 naslovov svojih objavljenih del, a zaradi nenadne smrti ni dočkal odgovora (Brecelj 1976; Ozvald 1929). Po eni strani se je usmeril k predmetni teoriji in njej sorodni fenomenološki šoli Edmunda Husserla in njegovih učencev (posebno Maxa. Schelerja), po drugi strani pa se je priključil moderni kulturni pedagogiki in pedagoški psihologiji (Gogala 1929: 6).

² Čibeja so privlačile s filozofijo povezane literarnoteoretične panoge, poleg literarne fenomenologije v članku *Funkcije pesništva* (Čibej 1926), še ontologija literarnega dela, n. pr. vprašanje o primarni eksistenci literarnega dela v nekaterih poglavjih študij *Otroška in mladinska psihologija pri Ivanu Cankarju* (Čibej 1926/1927) in *Umetniško ustvarjanje Ivana Cankarja* (Čibej 1927b; prim. Vodnik: 1928) ter literarna aksiologija, zlasti v spisu *Kič in šund* (Čibej 1929; prim. Hladnik 1983, 66–67). Posredno zadevajo literarno teorijo še nekateri njegovi članki, n. pr. *Doneski k utemeljitvi sociologije umetnosti* (Čibej 1925; prim. Sodnik 1928: 304), *Pregled novejšje umetnostno-filozofične literature* (Čibej 1927a).

³ Izraz »pesništvo« pomeni Čibeju sinonim za izraz »literatura«, ki ga uporablja za vse tri glavne literarne vrste (prim. Čibej 1926: 587, 592).

⁴ V opombah Čibej navaja literaturo: „Prim. k temu: H. Nohl, Die mehrseitige Funktion der Kunst« (Čibej 1926: 588). (...) »Dessoir, Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft. 2. A. 1923. – Utitz, Grundlegung der allgemeinen Kunstwissenschaft. 2 Bde. 1914–1920« (Čibej 1926: 593).

⁵ »Nihanje med umetnostjo in estetskim, ki ga je zaznati vsaj rahlo, e pri Vebru, se torej ni razvilo v izrecno razlikovanje obojega in zato ni moglo prerasti v samostojno raziskovanje, kaj je umetnost, kaj so estetski objekti in kakšna je razlika med obojim (Kos 1991: 156).

V zvezi z omenjenimi različnimi pogledi na bistvo umetnosti, se zdi primerno ob Čibejevi stoletnici rojstva opozoriti tudi na njegovo pojmovanje bistva literature ob iztekanju moderne dobe in vse bolj opaznih težnjah po drugačnem pojmovanju sveta.

1 Izvori Čibejevega zavračanja »estetike« kot filozofije umetnosti

Sodnikova na koncu svoje knjige o zgodovini estetike, v poglavju *Splošna umetnostna veda* zapiše, da je za teoretike obče umetnostne vede »centralno« vprašanje, »kako je razmerje med umetnostjo in estetičnostjo« (Sodnik 1928: 330). S to mislijo se približa Vebrovi tezi, da sega predmet estetike daleč »preko onih meja, ki jih v tem pogledu vsaj po navadi postavlja tradicija« (Veber 1925: 25), da je estetika nauk o estetskem vseh pojavov, od katerih le manjši del sodi v umetnost, zaradi česar je razumljivo, da se Veber v svoji *Estetiki* zelo malo ukvarja z umetnostnimi problemi (prim. Kos 1991: 156).

Vebrovo netradicionalno pojmovanje estetike je Čibej brez dvoma poznal, ker je poslušal njegova predavanja iz estetike v letih 1920–1922, gotovo pa je bral tudi njegovo *Estetiko* (1925). Prav Vebrovo razlikovanje med estetskimi predmeti in umetninami je verjetno v veliki meri spodbudilo Čibeja k razmišljanju o literaturi in njenem bistvu, za kar je pozneje našel največ opore v obči umetnostni vedi, v delih Dessoirja, Utitza in Nohla (prim. Čibej 1926: 593) ter v sami literaturi, zlasti v razglabljanjih o besedni umetnosti v romanih Marcela Prousta, veliko manj pa v literarni vedi, pravzaprav skoraj samo pri Ernstu Robertu Curtiusu.⁶

Čibej je namreč kmalu ugotovil, da tedanjih literarnih teoretikov omenjena vprašanja skorajda niso zanimala, zato se je obrnil kar na literaturo samo, k literarnoteoretičnemu razmišljanju Proustovega romanesknega pripovedovalca v ciklu romanov *Iskanje izgubljenega časa*, in pri tem upošteval pomembno študijo o Proustovih delih E. R. Curtiusa (Čibej 1926: 589). Tako je ravnal verjetno v veri, da bo njegov spis o bistvu literature še marsikoga spodbudil k razmišljanju v tej smeri, in gotovo ni niti slutil, da na to vprašanje ne bo nedvoumnega odgovora še niti ob koncu 20. stoletja.⁷

Čibejev spis *Funkcije pesništva* je povsem pozabljen, dasi ga Sodnikova v svoji knjigi o razvoju estetike ocenjuje pozitivno, ko pojasnjuje, da avtor priznava štirih umetnostne funkcije iz Nohlove razprave o funkcijah umetnosti (prim. Nohl 1924), ki omogočajo, da »umotvor izraža, hoče biti resničen, haramoničen in simbolno pomemben«. Čibej pa da jim doda še funkcijo »tolmačenja življenja«, ker je literatura tudi »organ za razumevanje življenja in njegovih problemov, poet da je videc, ki skuša doumeti življenje v vsej prepletenosti« (Sodnik 1928: 334).

Iz takšne predstavitve Čibejevega razumevanja bistva umetnosti je že mogoče ugotoviti nekatere vire njegovega zavračanja ozkega pojmovanja bistva umetnine kot ene same njene razsežnosti, lepote, kar je počela tradicionalna »estetika« kot filozofija umetnosti.

Kar pa zadeva posamezne funkcije umetnine, Čibej in Nohl v resnici upoštevata le tiste tri, ki jih je priznaval že Aristotel: mimetično ali »funkcijo resničnosti«, estetsko ali »funkcijo lepote« in etično, ki jo Čibej razčleni na tri dele: na »izrazno funkcijo«, ki jo Nohl primerja z Aristotelovo katarzo (prim. Nohl 1924: 189), »funkcijo tolmačenja življenja« in na »simbolično funkcijo«, ker je umetnina »več ali manj simbol« (Čibej 1926: 588).

⁶ Čibejeva opomba: »V naslednjem so zgledi večkrat vzeti iz velikega romana Marcela Prousta: *A la recherche du temps perdu* in iz E. R. Curtiusove knjige: *Französischer Geist im neuen Europa*. 1925« (Čibej 1926: 589; prim. Legiša 1969: 160).

⁷ Dessoir, kot je zapisal Kos, je res že leta 1906 ugotovil, da se področje umetnosti in estetskega med sabo razločujeta, s tem pa tudi vedi o enem in drugem, a se kljub temu vse do našega časa dogaja, da razmišljanje o umetnosti imenujejo kar po estetiki, tudi na Slovenskem, skoraj edina izjema da je njegov *Očrt literarne teorije* iz leta 1983 (Kos 1991: 155–157).

Takšen Čibejev pogled na bistvo umetnosti kot strukturno celoto organsko povezanih funkcij pa ne izhaja le iz njegovega upoštevanja izsledkov teoretikov obče umetnostne vede, temveč predvsem iz njegovega odnosa do nihilističnega temelja novoveške duhovnozgodovinske strukture, ki ga v *Funkcijah pesništva* izizpostavi, ko opozori na »ozadje« pogostega enačenja estetskih predmetov z umetninami in obratno v času po baroku (Čibej 1926: 592). Sicer pa o novoveškem prikitem nihilizmu, kakor tudi povsem odprtem ob prehodu 19. v 20. stoletje, ter njegovih različnih posledicah, posebno v umetnosti, opozarja zlasti v svojih člankih o F. Nietzscheju (Čibej 1922) in I. Kantu (Čibej 1924). V *Funkcijah pesništva* pa v tistem delu, kjer pojasnjuje, da so posebno sodobne težnje mladih po »novem življenju« v tem pogledu »jako občutljive« zaradi novega načina gledanja sveta in sebe. Kajti kultura zadnjih desetletij »mladih« ni mogla zadovoljiti; umetnost, se jim je često zdela kot »lep nakit«, a v ozadje ni bilo »izgleda«; umetnik je napravil celo vrsto plasti, da bi pri tem pozabil na »resničnost«. Potem pa se Čibej obrne proti moderni dobi, ki je utemeljena v metafizičnem nihilizmu, prav z njenim lastnim orožjem, z razumom. Preprosto prizna, da je prav moderna doba mlade »naredila trezne«, da tam, »kjer ni nič, kjer ni metafizične substance, kjer so brezno in uganka«, nočejo več »kopren in vmesnih plasti«, z lepoto prikritega nič, kajti njihov »pogled gre iz ospredja naravnost v ozadje, v kaos ali transcenco« (Čibej 1926: 591–592).

O moderni dobi Čibej piše (zlasti pod vplivom Ernsta Troeltscha) tudi v članku ob Kantovi dvestoletici (Čibej 1924). V njem razlaga, da je v ozadju Kantove filozofije, »tako zvana prosvetljenska doba«, v kateri se je že od konca 17. stoletja »vršil v duhovnem življenju Evrope velik duhovni preobrat«, ker se je začel »modernej svet«. Znanost je prevzela vodilno vlogo, »filozofija je na podlagi naravoslovnih izsledkov kritizirala dotedanji religiozni svetovni nazor«, medtem ko je znanost »postala konfesionalno indiferentna«. »Modernej svet« je postajal »vedno bolj kompliciran«, nova doba pa je prinesla tudi »nov pojem resničnosti, sloneč na avtonomnem notranjem prepričanju«. Nadaljuje, da je bil v tem pogledu »Kant konsekventen prosvetljenec«, a »spoznal je meje, kjer se jasnost in razvidnost neha, kjer se začno pravice iracionalnosti, – razumu, intelektualno doživljajočemu duhu nedostopna istinitost«. Kant je torej »gnal racionalizacijo sveta in življenja do skrajnosti« zato, da bi z »odločno roko potegnil meje in določil ostanek, kos sveta, ki ostane za razum nedosegljiv« Nazadnje še poudari, da celo Kantu nasprotujoča »fenomenologija«, črpa iz njegovih virov (Čibej 1924: 83–85).

Nietzschejev odkriti nihilizem, njegovo razglasitev »smrti« Boga, pa Čibej obravnava že v svojem prvem objavljenem članku, v analizi pojmovanja transcendece literarnih oseb pri Dostojevskem in Nietzscheju. Ivanov pogled na svet v *Bratih Karamazovih* primerja s Cézannovimi krajinami, »kajih zadnje plasti, čudovito komponirane, ne dopuščajo nobene sinteze« (Čibej 1922: 18). Ob liku Zaratustre pa poudari njegovo dvojnost in zapiše, da »poleg tega svetnika, če ga smemo tako imenovati, ki je spoznal puhlost in formalnost verskega življenja današnjega človeka – stoji divje neprijazen cinik, antikrist, ki je zanimal vse drugo, ki je priznaval le hrumečo in prekipevajočo življenjaželjnost, ono brezciljno tavanje in teženje po izživetju ter se brazbožno usajal kot človek-bog« (Čibej 1922: 12).

Oba članka kažeta Čibejevo poznavanje izvorov tradicionalnega razumevanja bistva umetnine kot nečesa estetskega, ki samo prikriva pogled »v ozadje«, v »brezno« metafizičnega nihilizma. Zato je razumljivo, ker si kot eden od »mladih« prizadeva, da bi bila nihilistična epoha čimprej presežena.

2 Večfunkcionalna struktura besedne umetnine

Tezo o nesprejemljivosti oženja bistva umetnin samo na estetsko razsežnost in priznavanje večfunkcionalne strukture umetnin prenese Čibej tudi na literaturo, da bi pospešil razreševanje »navideznih problemov« pri razločevanju med umetniškimi in neumetniškimi jezikovnimi tvorbami. Zato že na začetku spisa nekoliko ironično zavrne literarne »historike«, ki pod vplivom ideolo-

gij 19. stoletja vključujejo v literaturo vse, kar je »idealno-etično« in »narodno«, torej besedila s prevladujočo spoznavno ali etično funkcijo (Čibej 1926: 587), in pozabljajo, da se umetniku »svet prikaže v svojevrstni luč« in ga ne more »podati v formi kot znanstvenik« (Čibej 1926: 593). Literatura ima namreč več funkciji, ko pa ena od njih manjka ali pa katero spodrine, »že vsakdanja govorica sodi, da je pesnitev plehka, šibka, neduhovita, izrazno neoblikovana« (Čibej 1926: 589). V nadaljevanju se zgleduje pri Nohlu, ki ugotavlja, da so vse funkcije umetnine povezane na način katere od večjih duhovnozgodovinskih struktur, tako da povezanost funkcij deluje kot naključnosti osvobodena resničnost, razvidna enota, skladna s človekovo težnjo po celovitosti, »totaliteti«; samo takšna enotnost namreč lahko odpre svojo metafizično globino (prim. Nohl 1924: 192; Čibej 1926: 595).

Podobno kot Nohl bistvo umetnosti sploh, Čibej obravnava bistvo literature, vendar poudari, da bistva literature ne določa le to, kar jo veže z vsemi umetnostmi, temveč tudi tisto, po čemer se od njih razlikuje, namreč jezik, in navede nekaj primerov iz Curtiusove razprave »*Marcel Proust*« in Proustovih romanov (Čibej 1926: 589). Prvi Čibejev primer se nanaša na opis prvotnega literarnega doživljanja Proustovega romanesknega pripovedovalca iz motiva o treh zvonikih (Proust 1971: 185–188; Curtius 1925: 28 – 33) v uvodnem delu romana *V swannovem svetu*, prvem iz cikla *Iskanje izgubljenega časa*. Čibej opozori na tisti del romana, v katerem se Proustov pripovedovalec spominja, da je bilo »tisto«, kar se je skrivalo za zvoniki in ga še kot otroka pritegnilo k pisanju, najbrž nekaj takega kot čedno zasukan stavek, ker se mu je prikazalo v obliki besed, ki so mu nudile užitek (Čibej 1926: 591). Ta motiv pa je eden od tistih, ki jih Proust povezuje s tēmo keltskega verovanja v možnost odčaranja v predmete ujete pokojnikove duše, ko prepoznamo njen klic, n. pr. v motivu o koščku magdalenice, ki s svojim okusom prebudi »neizmerno stavbo spomina« (Proust 1971: 46–49). Tako Čibej opozori, kako je za literarno delo jezik bistveno pomemben, ker se je pisatelju v Proustovem romanu šele »z oblikovanjem razvezal jezik«, da so v besedah »predmeti zadobili besedo« in da so lahko tudi bralce »ti stavki osrečili« Takšno avtorjevo ravnanje pa je bilo »posledica vsega njegovega življenjskega nazora«, njegove udeležnosti v spoznavnem in nespoznavnem.

3 »Celovitost« literarnega dela in njegovo umetniško bistvo

Po predstavitvi literarno umetniških načel Proustovega literarnega subjekta, Čibej še odločneje poudari, da literatura omogoča umetniški, ne zgolj estetski doživljanj, najbolj na koncu spisa, ko predstavi simbolično funkcijo:

Kje tiči v umetnini je težko dopovedljivo. Menimo, da povsod. V umetnini je pač bolj ali manj skrivnost, ki se odteza našemu prijemu. (...) A ko smo doumeli to plast, umetnina in predmeti začno govoriti; zdi se, da kličejo, da kličejo »kot ljubljeno bitje, ki je izgubilo govorico«, ki pa jim mi lahko vrnemo življenje, če jih doživimo in doumemo. Tako prihajamo do simbola in smisla (Čibej 1926: 598).

S citatom »kot ljubljeno bitje, ki je izgubilo govorico«, iz romana *V sencih cvetočih deklet* (Proust 1975: 316), Čibej osvetli še na enega od motiv, ki so povezani z že omenjeno glavno tēmo Proustovih romanov, s tēmo o smislu literarno umetniškega, ne zgolj biografskega oživljanja spominov (prim. Proust 1971: 45–50). Proustovi trditvi v odlomku o bistvu literature kot nečem, kar kaže preko sebe, v nespoznavno, Čibej pritrди brez ugovora, še več, po citatu iz Prousta svoj članek vsebinsko preprosto zaključí: »Prišli smo nekemu smislu na sled – kaj je to? Ali je tudi metafizično, religiozno, ali samo umetniško – ne vemo« (Čibej 1926: 599).

Seveda so takšni Čibejevi pogledi na bistvo literature povsem v nasprotju z esteticističnim novoveškim pojmovanjem umetnosti, kakršno se je prikrito pojavljalo od Descartesa do Hegla, vse bolj odkrito pa od romantike n. pr. z geslom »lepota zaradi lepote«, in po Nietzschejevi razglasitvi »smrti« Boga, resnice in morale, na kar v spisu o bistvu umetnosti opozori tudi Kos (1991: 945–946,

951). Zato Čibej svari pred vse pogostejšim istovetenjem umetnosti z »lepim nakitom« ali – še huje – priznavanjem »lepega nakita« za umetnino (Čibej 1926: 592), in tako kaže na posledice novoveškega metafizičnega nihilizma na področju umetnosti. Vendar pa, kljub popolnemu zavračanju nihilizma, priznava, da nas je, po dokončnem Nietzschejevem razkritju, naredil »trezne«, zato nasprotuje poskusom širjenja vere v obnovo preteklih dob, še prav posebno srednjeveške, ki jo je poveličeval ruski filozof Nikolaj Berdjajev. Na to Čibejevo nasprotovanje veri v novi srednji vek, je opozoril Franc Zadravec (1972: 25).

Čibej namreč s tem, da razume besedno umetnino kot »življenje v vsej totaliteti«, ki pa kaže preko sebe (Čibej 1926: 595), uveljavlja tudi povsem novo, skorajda postmoderno pojmovanje sveta. V tem smislu razume umetniško delo, tudi literarno, kot nekakšno mimetično celoto ali »totaliteto« vsega človekovemu dojetanju dostopnega, ki v vsakdanjem življenju ni mogoča. Te celote, v kateri so udeležene vse umetnostne funkcije, pa ne pojmuje kot umetniškost, bistvo umetnine, temveč kot edino možno podlago nekemu umetniškemu, skriteму v tej celoti, nečemu komaj, komaj dojemljivemu in doumljivemu.

***

Pričujoče razmišljanje je mogoče zaključiti, da Čibej v spisu *Funkcije pesništva* – v nasprotju z različnimi avtorji novoveških in modernističnih »estetik« – zlasti na podlagi razmišljanj Proustovega romaneksnega pripovedovalca, nasprotuje esteticističnemu, v nihilizmu utemeljenemu pojmovanju bistva literature.

Čibejeve ugotovitve pa so ostale brez odmeva, ker je prevladovalo prepričanje, da je pri jezikovni umetnini glavno dojetanje njene estetske funkcije, medtem ko Čibej poudarja, da je bistveno doživljanje njene resničnemu življenju podobne strukturne »totalitete« kot sledi resničnosti, ki pa kaže preko sebe, in jo avtor v svojem prvotnem literarnem doživljanju, potem pa bralec, ko podoživlja literarno umetnino, dojemata kot nekakšno »sled« skrivnostnega umetniškega bistva ali umetniškost. In ko Sodnikova v svoji knjigi o razvoju estetike uvrsti ta Čibejev spis *Funkcije pesništva* med dela, ki nasprotujejo »modernemu« (esteticističnemu) razumevanju bistva umetnin, ga v resnici postavi med prve poskuse drugačnega, skorajda postmodernega pojmovanja sveta na začetku 20. stoletja.

NAVEDENKE IN LITERATURA

- CURTIVS, Ernst, Robert, 1925: *Französischer Geist im neuen Europa*. Stuttgart, Berlin und Leipzig: Deutsche Verlags-Anstalt.
- ČIBEJ, Franjo, 1922: Kristus in tragika človeškega srca. *Almanah katoliškega dijaštva*. Ljubljana. 11–21.
- 1924: Ob dvestoletnici Immanuela Kanta. *Socialna misel* 3/4. 82–86.
- 1925: Doneski k utemeljitvi sociologije umetnosti. *Dom in svet* 38/1–4.
- 1926: Funkcije pesništva. *Ljubljanski zvon* 46/10. 587–599.
- 1926/1927: Otroška in mladinska psihologija pri Ivanu Cankarju. *Popotnik* 48/2–5. 7.
- 1927a: Pregled novejšje umetnostno-filozofične literature. *Dom in svet* 40/8. 272–278.
- 1927b: Umetniško ustvarjanje Ivana Cankarja. *Ljubljanski zvon* 47/6. 10–11.
- 1929: Kič in šund. *Dom in svet* 42/3. 89–92.
- GOGALA, Stanko, 1929: Dr. Čibejevo znanstveno ter kulturno-literarno delo. *Pedagoški zbornik* 25. Ljubljana. Slovenska šolska matica. 5–39.
- HLADNIK, Miran, 1983: *Trivialna literatura*. Ljubljana. DZS (Literarni leksikon 21).
- KOS, Janko, 1991: Umetnost in estetsko in postmoderna dobi. *Sodobnost*. 39. 2–12.
- 1994: *Očrt literarne teorije*. 2. popravljena in dopolnjena izdaja iz leta 1983. Ljubljana. DZS.

- LEGIŠA, Lino, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva* VI. Ljubljana. Slovenska matica.
- NOHL, Herman, 1924: Die mehrseitige Funktion der Kunst. *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*. Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag. II/2. 179–192.
- OZVALD, Karel, 1928/1929: † Dr. Franjo Čibej. *Učiteljski tovariš*. 69/40. 2.
- PROUST, Marcel, 1971: *V Swannovem svetu*. I-II. Uvod napisal Anton Ocvirk. Prev. Radojka Vrančič. Ljubljana. DZS (Sto romanov 50, 1-2).
- 1975: *V senci cvetočih deklet*. Prev. Radojka Vrančič. Ljubljana. DZS.
- SODNIK, Alma, 1928: *Zgodovinski razvoj estetskih problemov*. Ljubljana. Znanstveno društvo za humanistične vede (Filozofska sekcija 4).
- VEBER, France, 1985: *Estetika*. Jezikovno nepopravljena 1. izdaja iz leta 1925. Ljubljana. Slovenska matica. Spremnno besedo napisal Frane Jerman (Slovenska filozofska misel 2).
- VODNIK, Anton, 1928: Fr. Čibej: »Umetniško ustvarjanje Ivana Cankarja«. *Dom in svet* 41/1–2. 51–54.
- ZADRAVEC, Franc, 1972: *Zgodovina slovenskega slovstva* 6. 1. del. Maribor. Založba Obzorja.

Frančiška Buttolo
Ljubljana